

# Het rivierenlandschap

Paul Paris

**In dit artikel een kort overzicht van de geologisch-landschappelijke ontwikkeling van het stroomstelsel van de Lek en Kromme Rijn. Speciale aandacht wordt besteed aan het benedenstroomse deel van de Lek bij Ameide/Jaarsveld en de ontwikkelingsgeschiedenis van de Kromme Rijn en Lek tussen Wijk bij Duurstede en de Grebbeberg.**

De tegenwoordige Lek is geologisch gesproken zeer jong. Echter het oer-stroomdal van de Lek heeft min of meer dezelfde west-oostrichting gehad. De Lek van vandaag is slechts een smalle stroomdraad vergeleken met de brede riviervlakte die hier aan het einde van het Pleistoceen lag (fig. 1.) Aan de noordkant bepaalden de stuwwalcomplexen van de Utrechtse Heuvelrug en die van Wageningen de oost-westrichting van het vroegere, verwilderde, rivierstelsel. Zo'n verwilderd rivierstelsel is kenmerkend voor een koud klimaat (ijstijd) met zeer onregelmatige waterhoogten.

In tegenstelling met de tegenwoordige meanderende rivier, bestond de verwilderde riviervlakte uit een aantal min of meer parallel lopende ondiepe waterlopen welke zich bij zandbanken splitsten en even verderop zich weer verenigden. Kenmerkend is een overvloed van zand en grind vergezeld met onregelmatige afvoeren; nu eens weinig en dan weer veel water. Geologisch-stratigrafisch gesproken behoren de sedimenten van de oer-Lek tot de Formatie van Kreftenheye. De zanden en grinden van deze formatie liggen nu beneden het maaiveld c.q. riviervlakte en zijn daarom aan het oog

onttrokken. Alleen de rivierduinen (donken), die eveneens onder een droog en arctisch klimaat zijn gevormd liggen nu soms met de kruin aan het oppervlak, zoals de (nu grotendeels afgegraven) 'Bol' van de Binnenlek, ten zuidwesten van Lopik. In het Holoceen werd de invloed van de almaar stijgende zeespiegel ook in het rivierengebied steeds belangrijker. Achter de strandwallen en nabij de kust ontstonden door verzamelen zoet rivierwater uitgestrekte veenmoerassen, welke met de stijging van de zeespiegel verder landinwaarts zich uitbreidden. De oer-Lek verdronk als



Fig. 1. Luchtfoto van de Lek bij Ameide (Foto. Paul Paris).



Fig. 2. Luchtfoto van de Oude Kromme Rijn tussen Werkhoven en Cothen (Foto Paul Paris).

het ware in deze moerassen waar onder invloed van de zee ook een eb- en vloedritme heerste.

Echter de directe invloed van de zee was zo gering, dat nauwelijks zeelei werd afgezet. Geologisch wordt dit gebied met eb- en vloedwerking, maar zonder mariene sedimenten, het perimariene gebied genoemd en strekt zich uit naar het oosten tot Wijk bij Duurstede. Tegenwoordig dooft bij deze plaats de getijdebeweging uit. De sedimenten van het perimariene gebied worden tot de Westland Formatie gerekend en in het oostelijk hiervan gelegen puur fluviatiele gebied ligt de Betuwe Formatie.

Wijk bij Duurstede speelt niet alleen als grens tussen het perimariene en fluviatiele district een kenmerkende rol, het is ook de plaats waar de Nederrijn zich splitst in de Lek en Kromme Rijn. Nu is deze Kromme Rijn eigenlijk een onogelijk smal stroompje, echter met fraaie meanders (fig. 2). Vroeger echter vormde de Kromme Rijn met de Nederrijn een belangrijke en brede rivier en de tegenwoordige Lek bestond niet eens. We spreken dan van de periode omstreeks het Vroeg-Subboreaal. Langzamerhand werd echter door de Lek de functie van de Kromme Rijn overgenomen en omstreeks het jaar 1000 verzandde de Kromme Rijn geheel.

### Verkenningstocht langs Lek en Kromme Rijn

We beginnen langs de Lek bij Lopik. Vanaf het dorp rijden we via de Rolafweg Zuid naar de Lekdijk en slaan rechtsaf richting Schoonhoven. Na drie km zien we achter een breed buitendijks rietveld een geul (de Binnenlek) met daarachter het vergraven ri-

vierduin 'De Bol'.

Dit is een Laatglaciaal rivierduin. Verder rijden we naar Schoonhoven, waar we met het veer de Lek oversteken. Via de vestingstad Nieuwpoort rijden we aan de zuidoever van de Lek naar het oosten. Nadat we Ameide gepasseerd zijn houden we links aan en rijden we verder over de Lekdijk. De uiterwaarden die we nu zien zijn de Kersbergsche en Achthovensche Uiterwaarden, een schoolvoorbeeld van een uiter-

terwaard, met zomer- en winterdijken en een oude Lekloop welke als een lichte welving zichtbaar is (fig. 3).

We vervolgen de weg over de dijk langs de Lek via Lexmond; Vianen; Everdingen; om fort Everdingen verder via de noordrand van Culemborg en na Beusichem en Ravenswaai steken we het Amsterdam-Rijnkanaal over om via Rijswijk het veer te nemen over de Lek naar Wijk bij Duurstede. Langs de kasteel-ruïne naar de haven, waar vroeger de Nederrijn zich splitste in Lek en Kromme Rijn. Deze laatste lijkt nu meer op een strakke vaart. Toch was vroeger de riviervlakte van de Kromme Rijn hier een kilometer breed.

We kunnen richting Cothen rijden langs de Kromme Rijn. Na Cothen over de Graaf van Lijnden van Sandenburgweg. Bij buitenplaats Harden-

broek linksaf naar de grote meanderlus van de Oude Kromme Rijn.

Vervolgens weer terug naar Wijk bij Duurstede bij de haven. We nemen de Rijndijk en rijden verder naar het oosten. Rechts zien we de waarden van Gravenbol welke worden afgegraven. Twee kilometer voor Amerongen ligt een brede buitenbocht van de Nederrijn met nog enkele watervoerende meanderbogen.

Langs kasteel Amerongen gaat het verder richting Elst via een steenfabriek welke zijn klei uit de Betuweformatie haalt. In Elst nemen we het veer naar de zuidelijke oever en vervolgen we de weg over de Rijndijk weer in oostelijke richting. Voorbij Bontemorgen liggen langs dijkkroneels enkele meertjes (wielen, oude dijkdoorbraken), waarvan de Nieuwe Waaij het grootste is.

We hebben hier te maken met een oude Rijnloop, de zgn. Oude Rijn, welke op deze plaatsen was doorgebroken. Vervolgens via Alst langs Kesteren om over de brug de Rijn over te steken. Net rechts over de Rijn ligt een verlaten zand/grindgroeve aan de voet van de Grebbeberg.

We nemen de Grebbeweg en na de steile helling afwaarts komen we bij de uiterwaarden van de Blauwe Kamer.

Adres van de auteur  
Van der Ghiessenstraat 32,  
1181 RT Amstelveen

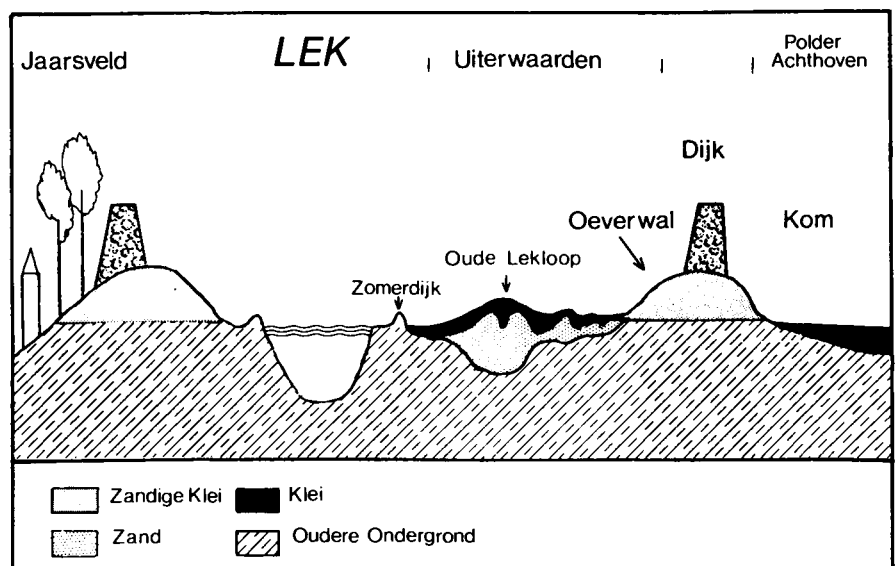


Fig. 3. Oostwest-profiel van Jaarsveld naar de polder Achthoven.